

Apie vizitą Saulo Kripkės centre ir fikcinius vardus

Joną Dagį kalbina Mindaugas Gilaitis

M. G. *Fikciniai vardai: ar dėl jų keliavai į Saulo Kripkės centrą Niujorke?*

J. D. Formaliai taip. Saulo Kripkės fikcinių individų vardų aiškinimo tyrimas buvo tikslas, kurį deklaravau pildydamas paraišką Lietuvos mokslo tarybai dėl šios išvykos finansavimo. Tačiau galima sakyti, jog formalus ir gan siaurai apibrėžtas tikslas atspindi tik dalį tiesos, nes Kripkės fikcinių vardų koncepcija neišvengiamai susijusi ir su platesniu jo loginių ir filosofinių darbų kontekstu. Tad mano interesų trajektorija turi gan gilius ir plačiai iškerojusias šaknis.

Yra Saulo Kripkės vardų teorija (vardai kaip rigidiški designatoriai), kuri daugeliui iš pirmo skaitymo neatrodo intuityviai priimtina. Visų pirma, todėl, kad vardui joje nepriskiriamas joks prasminis turinys: to turi atsisakyti dėl tiesioginės referencijos. Vardų, kaip rigidiškų designatorių, idėja yra neintuityvi – ne todėl, kad tai yra gan techniška koncepcija (nors veikiau techniškai yra jos pagrindimas, o ne ji pati). Toks išpūdis, kad pirmoji pažintis su šia koncepcija dažnai sukelia reakciją: *kaip vardai gali neišreikšti jokios prasmės? Jie juk kažką išreiškia: suprantu kažką, kai vartoji vardą.* Šis pradinis nepasitikėjimas Kripkės koncepcija kelia norą rasti filosofinių argumentų, kurie grįstų kažkokią kitokią poziciją, galbūt labiau deskriptyvistinę. Bet pastebiu, kad ilgainiui tas planas slopsta: imi tą istoriją, pradedi gilintis, ieškoti jos silpnųjų, prie ko būtų galima prisikabinti, ir matai, kad prisikabinti nėra prie ko – viskas suformuluota labai sklandžiai ir išbaigta. Aišku, galima apskritai neigti bet kokią reikšmės teoriją. Bet jei jos neneigi, gauni tikrinio vardo paveikslą, kaip Kripke vadina – *picture*. Taigi, nors ir negalima šio teiginio suabsoliutinti, dabartinėje analitinėje filosofijoje Kripkės vardų teorija, kuri kartais priskiriama ar net tapatinama su „naująja referencijos teorija“ (nors šis terminas taikytinas plačiau, apimant ir, pvz., Hilary Putnamo ar Michaelo Devitto darbus, galbūt pripažįstant ir Ruth Barcan-Marcus įtaką), daugiau ar mažiau yra išgalėjusi: šiuo metu tai bene standartinė pozicija. Jei norėtum standartinio atsakymo apie tikrinius vardus šiuolaikinėje filosofijoje, tai daug kas pirmiausia nurodytų Kripkę. Gali atrodyti, kad čia nebėra ko tyrinėti: klausimo svarstymas beveik laikomas baigtu.

Visa tai yra sąlygiškai labai gražu ir paprasta, kol akiratyje nepasirodo fikcinių individų vardai, nes būtent kalbant apie fikcinių individų vardus to universalaus pritarimo Kripkės teorija turi gerokai mažiau.

M. G. *Kodėl? Kokia problema Kripkės tikrinių vardų teorijai kyla fikcijos kontekste?*

J. D. Problema yra ta, kad Kripkės tikrinis vardas, kaip rigidiškas designatorius, įvedamas per krikštą – per bedimą pirštu į individą, ostensyviai, arba retesniais atvejais pasitelkiant apibrėžiamąją deskripciją. Taip pradedama vartosenų grandinė, dažnai vadinama kauzaline, arba priežastine, grandine. „Priežastingumas“ čia nėra labai vykęs terminas, nes nukreipia tarsi į fizinį priežastingumą, o čia kalbama ne apie fizinį priežastingumą. Gal geriau būtų sakyti „istorinė grandinė“: istorinė vartosenos grandinė, kuri leidžia identifikuoti individą, apie kurį kalbi, kaip tą, kurį gali atsekti per vartosenų istoriją, ar kalbi apie tą ar kitą individą. Fikcinių individų vardų atveju ta grandinė tarsi niekur nesibaigia – juk faktiškai nėra į ką besti pirštu, nėra ko pakrikštyti, priežastinio ar istorinio santykio su fikciniais individais mes neturime, kaip ir su jokiais faktiškai neegzistuojančiais individais. Jeigu tokį santykį ir galėtume turėti, tai akivaizdu, jog jis būtų visiškai kitoks nei turimas su faktiškai (*actually*) egzistavusiais ar egzistuojančiais individais. Fikcinis individas nėra faktinis individas. Nesunku pastebėti, kad jei fikcinis individas faktiškai neegzistuoja, tai jokios grandinės negali prie jo nuvesti. Pats Kripke į tai greitai reagavo. Jis pastebėjo, kad fikcinių vardų semantika, jų vartoseną, kuri iš pirmo žvilgsnio niekuo nesiskiria nuo faktinių individų vardo, gali sukelti įtarimų, kad kažkas yra nelabai gerai su rigidiškais designatoriais ir kauzaline, arba istorine, grandine, kaip vardų reikšmės paaiškinimu. Kaip dabar paaiškinti sakinių su fikciniais vardais prasmingumą? Apie ką šie sakiniai?

M. G. *Bet problema turbūt bendresnė: ji kyla ne tik ar ne tiek rigidiškiems designatoriams, bet siekiant paaiškinti, kaip įmanoma fikcinių vardų referencija. Juk jeigu tikrinių vardų referenciją lemia tai, ką Kripke vadina „krikštu“, kartu su istorine vardo vartosenos grandine, galima klausti, kaip tikriniai vardai fikcijoje nurodo į tai, į ką jie nurodo, nepriklausomai nuo to, ar jie yra rigidiški, ar ne...*

J. D. Jei vardai nėra rigidiški ar jei vardų interpretavimo modaliniuose kontekstuose klausimas apskritai nekeliamas, galima priimti, pavyzdžiui, Gottlobo Fregės poziciją ir pripažinti, kad fikcinis vardas – Frege kaip tokį pamini „Odiseją“ – nors ir neturi reikšmės (*Bedeutung*), turi prasmę (*Sinn*), todėl sakiniai su tokiais vardais, nors prasmingi, nėra nei teisingi, nei klaidingi. Čia atsiveria vadinamosios teisingumo reikšmių spragos, bet išsaugomas vienodas fikcinių ir nefikcinių vardų semantikos traktavimas. Nenorint pripažinti tų teisingumo reikšmių spragų, galima kasdieniams tikriniais vardams pritaikyti Bertrand'o Russello deskripcijų teoriją, kuri parodo, kaip vardus išverčiant į deskripcijas galima formuluoti prasmingus ir netgi teisingus bei klaidingus sakinius apie neegzistuojančius individus. Bet reikia pasakyti, kad Fregės ar Russello koncepcijos nėra vardų tiesioginės referencijos koncepcijos, be to, jos susiduria su rimtais keblumais modaliniuose kontekstuose.

Kripkei buvo aišku, kad suvokimas, jog sakiniai apie, tarkime, Odiseją ar Šerloką Holmsą iš principo nelabai skiriasi nuo sakinių apie, tarkime, Aristotelį ar Frege, aiškiai rodo, kad reikia plačiau paaiškinti savo koncepciją. Jeigu priimi, kad tiesioginės referencijos koncepcija yra neišvengiamai sukabinta su kažkokiu realizmu (juk negali nurodyti į tai, ko nėra), tai tais atvejais, kai realizmo nėra ir negali būti, reikia kažkaip „suktis“. Vienas iš įmanomų sukimosi būdų būtų pripažinti, kad fikcinių individų vardai iš tikrųjų nėra jokie vardai, o natūralioje kalboje funkcionuoja kaip paslėptos deskripcijos. O tai prieštarautų tezei, kurią Kripke bandė įrodinėti apie faktinių individų vardus.

M. G. Tačiau Kripke šio kelio nepasirinko...

J. D. Jis nepasirinko šito kelio, žinoma. Jis buvo labiau linkęs remtis nuostata, kad vienodai yra vartojami visi vardai ir visų vardų vartosena aiškintina vienoda koncepcija, be kokių nors *ad hoc* išsisukinėjimų. Tada mes turime vos keletą sakinių paskaitose *Naming and Necessity* ir kiek vėliau neegzistuojančių individų klausimui skirtas garsiąsias Kripkės 1973-ųjų rudenį Oksforde skaitytas Johno Locke'o paskaitas *Reference and Existence*. Bet jų tekstas ilgą laiką nebuvo publikuotas (jos publikuotos tik 2013 m., po keturiasdešimties metų). Nors buvo galima aptikti šiokių tokių citatų, nuotrupų, visgi likdavo tik spėlioti apie visumą to, ką Kripke ten galėjo ar turėjo pasakyti.

Noriu pabrėžti, kad iki 2013 metų, kai Kripkės centras parengė ir *Oxford University Press* galiausiai išleido *Reference and Existence*, toli gražu ne kiekvienas turėjo progą iš pirminių šaltinių ką nors konkrečiau sužinoti apie Kripkės pasirinktą kelią anksčiau minėtu klausimu. Bent jau Vilniuje, atrodė, niekas neturi *Reference and Existence* teksto. Beje, šiandien tokie laikai, kai anksčiau galiojusi norma, kad koks nors reikšmingas informacijos šaltinis nėra prieinamas, atrodo kaip labai tolima praeitis. Dabar jau tiksliai nepamenu, kuriais metais aš dviem kanalais gavau tų Kripkės paskaitų tekstus. Konkrečių šaltinių nenorėčiau minėti, nes vis dėlto tai buvo tam tikra akademinio piratavimo forma – buvo dalijamasi neautorizuotu ir viešinti neskirtu paskaitų tekstu, panašiai kaip nelegaliai padarytu kokio nors koncerto garso įrašu. Žmonės sugebėdavo, nepaisant visokių draudimų, Oksfordo bibliotekoje pasidaryti tų paskaitų transkripcijos kopijas, konspektus ar nuorašus ir, žinoma, neatsisirdavo pagundai pasidalinti su draugais ar draugų draugais. Ta pagunda nugalėdavo pagarbą autoriaus valiai palikti kai kurias savo išsakytas mintis nepublikuotas.

Taigi, ten paaiškėja, kad Kripke mato poreikį paaiškinti, kokiū būdu įmanoma kalbėti apie fikcinius individus, vis dar laikantis koncepcijos, kad net ir fikcinių individų vardai yra traktuotini kaip rigidiški designatoriai, kad jie yra tokie patys kaip įprasti vardai.

Tačiau yra vienas niuansėlis, nežinau, ar jis nesugriaus šio pasakojimo nuoseklumo. *Naming and Necessity* leidimo priede yra vėliau parašyta pastraipa ne apie tai, kas buvo pasakyta paskaitose, bet užuomina apie ankstesnę Kripkės poziciją. Jis yra pasakęs, kad Šerlokas Holmsas nurodo į individą, kuris faktiškai neegzistavo, bet kitame galimame pasaulyje būtų galėjęs egzistuoti (*would have existed*). Taigi, *Naming and Necessity* jis mini (Kripke 2001: 158) savo ankstesnį logikos tekstą, išspausdintą 1963 metais ir gan sunkiai prieinamą. *Acta Philosophica Fennica* išspausdintas tekstas apie modalinės logikos semantiką, kuriame visai nekalbama apie jokių vardus, tik aprašomi modalinės predikatų logikos modeliai, bet esama užuominos apie fikcinius individus.

Kontekstas yra maždaug toks: jis norėjo pasakyti, kad modalinė logika turėtų atsižvelgti į tai, jog galėtų būti tokių individų, kurie faktiškai neegzistuoja, bet galėtų egzistuoti. Kitaip tariant, yra galimai egzistuojančių, bet faktiškai neegzistuojančių individų. Ir tame tekste Kripke įvardijo Šerloką Holmsą kaip tokio individo pavyzdį. *Naming and Necessity* priede jis jau sako, kad buvo pateikęs blogą pavyzdį, nes iš tikrųjų Šerlokas Holmsas čia visai netinka. Bet jis mano, – to nepasako, bet implicitiškai aišku – jis vis dar mano, jog yra tokių individų, kurie galėtų egzistuoti, bet neegzistuoja, tačiau Šerlokas Holmsas nėra toks. Kitaip sakant, vardas „Šerlokas Holmsas“ negali būti vartojamas tokiam individui įvardyti. Ir čia mes faktiškai pasiekiamo karščiausią tašką.

Teko skaityti nemažai publikacijų, kuriose bandoma kritiškai interpretuoti tai, ką Kripke čia turėjo ar galėjo turėti omeny. Ši jo frazė iš tiesų turi gana absurdiškų implikacijų. Jo paties

formuluotė: „Apie jokią galimą individą negalima pasakyti, kad jis būtų Šerlokas Holmsas, jeigu jis egzistuotų“ ([...] *granted that there is no Sherlock Holmes, one cannot say of any possible person that he would have been Sherlock Holmes, had he existed*) (ten pat). Iš to tarsi turėtų išplaukti tezė, jog Holmsas būtinai neegzistuoja, Holmsas nėra galimas individas. Jei nė vienas galimas individas nėra Holmsas ir jei Holmsas nėra tapatus jokiam galimam individui, tai Holmsas nėra galimas, jis būtinai neegzistuoja. Pripažinkime, tai tikrai skamba absurdiškai. Ir tai galima naudoti kaip kritiką visai Kripkės koncepcijai (rigidiškų designatorių, galimų pasaulių ir t. t.). Man ir, kaip matau iš literatūros, ne tik man buvo visiškai neaišku, kaip reikėtų interpretuoti ir suprasti Kripkės frazę, kad nė vienas iš galimų individų negali būti pavadintas Holmsu. Ką tai reiškia? Ir ką su tuo daryti?

Vienas dalykas yra skaityti *Reference and Existence*. Visai kitas dalykas – nuvažiuoti į Kripkės centrą, kur dirba jis pats, kur saugomas jo archyvas, ir išsiaiškinti daugiau ir detaliau apie šio filosofo poziciją, koks yra to kontekstas ir kaip tai veikia. Už tokią galimybę, viena vertus, turiu padėkoti Lietuvos mokslo tarybai ir jos ekspertams bei Europos struktūriniam fondams. Be to, ne ką mažiau svarbu yra tai, kad toks Kripkės centras su jo archyvu egzistuoja CUNY (*City University of New York*), kuriam reikia labai padėkoti, kad jis mane priėmė. Nes, kaip supratau, norinčių būna tikrai daugiau, negu jie gali priimti.

Taigi, kas paaiškėja? Galų gale, paaiškėja tai, ko turbūt nežino šiaip paprastas skaitytojas, kuris skaito tik publikuotus Kripkės tekstus. Yra labai daug nepublikuotų jo tekstų (paskaitų ar pranešimų transkripcijos, įrašai, netgi spaudai paruošti maketai, kurie visgi nebuvo publikuoti). Publikuota gerokai mažiau negu nepublikuota. Priežastys yra ne visada aiškios. Ir tą gali būti itin sunku suprasti šiandien, kai akademinėje ir neakademinėje aplinkoje beveik viskas nuolat įrašinėjama ar filmuojama ir garso ar vaizdo įrašai tuojau pat skelbiami internete. Kai visko dokumentavimas ir kaupimas viešai prieinamose laikmenose jau yra tapęs absoliučiai įprastu dalyku, turėtų būti sunku suprasti, jog ne viskas, kas pasakoma kokioje nors paskaitoje, konferencijoje ar seminare, autoriaus norima viešinti plačiau, už auditorijos sienų.

Aš gavau galimybę mėnesį laiko būti Kripkės centre. Kai pirmą kartą atėjau į tą centrą, ant stalo buvo jau padėti du stori segtuvai su tekstais. Ir man sakė: „Jei tau įdomu, tai iš archyvo yra išimti du segtuvai tekstų, kurie yra apie fikcinius vardus.“ Taip pat ten buvo ir *Reference and Existence*, Locke'o paskaitų Oksforde, ir daugelio kitų paskaitų, pranešimų įvairiausiose konferencijose ar seminaruose transkripcijos ar kai kuriais atvejais klausytojų užrašai. Gaudamas progą susipažinti su tuo, tu jauti galintis priartėti prie tos koncepcijos esmės. Panašios paskaitų serijos perskaitytos ne vieną kartą. Centrinėse JAV vietose, pavyzdžiui, Cornello universitete, MIT, Berklio universitete ir pan., perskaitomas koks nors paskaitų ciklas, kuris yra dažniausiai labai panašus į, tarkime, *Naming and Necessity* arba, kas yra labai įdomu man, *Reference and Existence*. Kiekvieną kartą nutinka kas nors kitaip, kažkas, ko nėra knygoje. Pvz., gavau dvi dėžutes netranskribuotų analoginių garso kasečių su paskaitų įrašais, įdomiausia dalis čia buvo klausimai ir atsakymai po kiekvienos paskaitos. Kas nors sėdi auditorijoje ir užduoda svarbius klausimus. Kai kuriuos gan žinomus asmenis netgi galima identifikuoti. Ir apskritai nepaprastai įdomu, ką Kripke, kiekvieną kartą išdėstydamas tą pačią koncepciją, kartais dėstydamas beveik pažodžiui, labai panašiai, bet vis truputį kitaip, pasako. Taigi, tą visą medžiagą buvo galima tyrinėti ir šalia gyvai pabendrauti su pačiu Kripke.

M. G. *O kada Kripkės centras įkurtas? Kokia šio centro misija? Ką jis veikia?*

J. D. Centras buvo įsteigtas 2007 metais kaip CUNY padalinys, o šio universiteto po-bakalaurinių studijų centre (*Graduate Center*) Kripke dėsto nuo 2002 metų. Kripkės centro pagrindinė misija ir yra surinkti į vieną vietą šio filosofo archyvą, saugoti jį, daryti prieinamą esant reikalui, rūpintis jo idėjų saugojimu ir sklaida. Svarbu yra ne tik padaryti visą archyvą viešai prieinamą, bet ir sisteminti saugomus duomenis ir suteikti prieigą tyrinėtojams, kurie tuo domisi. Tai yra tokia institucija, kurioje būtų sukauptas visas Kripkės paveldas. Be to, palapsniui leidžiama Kripkės *Collected Papers* serija. Pirmas jos tomas buvo *Philosophical Troubles* (2011). Iš pradžių buvo anonsuota, kad Locke'o paskaitos bus įtrauktos į tą tomą, bet paskui nuspręsta išleisti jas kaip atskirą leidinį. Manau, kad netruks pasirodyti Kripkės loginių darbų rinktinė. Taigi, centro misija yra tvarkyti, publikuoti, visapusiškai propaguoti šio filosofo darbus ir idėjas.

M. G. *Ar jame vyksta kokios nors paskaitos?*

J. D. Pats centras studijų programų nevykdo. Jame dirba tik trys žmonės – išskirtinis profesorius Saulas Kripke, centro direktorė Romina Padro ir jos pavaduotojas Oliveris Marshalas. Bet jis yra integrali CUNY dalis. Ir tai yra visai didelė institucija. Ten yra daug įvairių doktorantūros studijų programų, taip pat ir filosofijos. Tad Kripkės centras natūraliai glaudžiai bendradarbiauja su Filosofijos departamentu, bet vis dėlto yra tarsi autonomiškas CUNY padalinys. CUNY studijų ir renginių akademinė programa labai intensyvi. Turėjau progą lankyti ne tik Kripkės seminarą apie tiesą, bet ir klausyti Davido Papineau paskaitų, Melvino Fittingo, Michaelo Devitto, Timo Crane'o pranešimų ir t. t.

M. G. *Grįžtant prie to, ką aptikai tuose segtuvuose: ką naujo sužinojai, ko nėra Reference and Existence?*

J. D. Kai dabar žiūriu, sakyčiau, kad tam tikra prasme turbūt aš išmokau skaityti *Reference and Existence* ir *Naming and Necessity* labiau, negu mokėjau iki tol. Dabar skaitydamas *Reference and Existence*, nepasakyčiau, kad kažkokių dalykų, kuriuos aš žinau, ten visiškai nėra, bet sakyčiau, kad jų įmanoma nepastebėti, neatkreipti į juos dėmesio ar kažkaip kitaip interpretuoti savarankiškai skaitant. Man atrodo, kad įgijau truputį kitokį žvilgsnį į tą tekstą. Artikuluoti keliais sakiniais čia būtų sudėtinga. Tačiau iš principo kalbant grynai apie fikcinius vardus galima klausti: koku būdu fikciniai vardai vis dar gali būti rigidiški designatoriai? Kripkės manymu, fikcijos fenomenas negali būti naudojamas kaip argumentas sprendžiant klausimą dėl tikrinių vardų semantikos – ar ji yra deskriptyvi, ar rigidiškų designatorių. Kaip žinome, naujoji referencijos teorija nemaža dalimi padaro pasaulio faktus, kurių dalis yra ta istorinė vartosenų grandinė, lemiančius vardų ar terminų semantinį turinį. Terminai įgauna reikšmę, kuri pasidaro smarkiai priklausoma nuo pasaulio. „Vanduo“ nurodo į tai, kas pasaulyje yra vanduo. „Aristotelis“ kaip vardas nurodo į tą, kam tas vardas pasaulyje buvo suteiktas. Mes nebūtinai tą galime *a priori* reflektuoti. Mes iš principo negalime konceptualine analize atsikasti iki tų objektų. Mums reikia patyrinti pasaulį, kad prie to prieitume. Mintis yra ta, kad pasaulyje vykstantys dalykai lemia tai, ką mūsų kalba (kai kalbame apie pasaulį) reiškia. To nėra Fregės arba Russello semantikoje.

Tai, žinoma, buvo pasakyta dar *Naming and Necessity*. Bet kaip tas yra pritaikoma fikciniams vardams? Mintis yra tokia: faktai lemia semantiką. Fregės semantika nuo faktų nepriklauso, todėl šio filosofo semantiką labai lengva pritaikyti fikcijai, galimiems pasauliams ar

kam tik nori. Sakinio prasmė yra tai, ką gali kilnoti iš vieno galimo pasaulio į kitą, ir daugiau, kas keisis, tai to sakinio teisingumas arba klaidingumas, bet jo prasmė, tai, kas kartu su faktais lemia tą teisingumą ar klaidingumą, tarsi neturėtų keistis. Kripke tarsi sako: faktai jo semantikai yra svarbūs. Tačiau tai, kas fikcijoje pateikiama kaip faktai, yra fikcija, išgalvoti faktai, jie nėra tikri faktai. Fikciniame kūrinyje vartojamų terminų semantika priklauso nuo to, kas kūrinyje priimama kaip faktai, nuo tų faktų, kurie yra fiktyvūs, taigi, ta semantika tam tikra prasme irgi yra fiktyvi. Kitaip sakant, vardo „Šerlokas Holmsas“ referentas yra fiktyvus. Ir visa to vardo vartojimo kūrinyje grandinė nuo jo fiktyvaus, numanomo krikšto yra tos fikcijos dalis, to nebūto pasaulio dalis, to, kas yra fikcija, nors išgalvotoje istorijoje pateikiama kaip faktas, dalis. Ir šioje vietoje nėra principinio skirtumo tarp to, kaip tas vardas vartojamas fikcijoje, ir to, kaip koks nors kitas faktinis vardas vartojamas faktiniame kontekste. Dabar klausimas – kas darosi su tuo fikciniu vardu, kai jis ištraukiamas iš fikcinės istorijos ir vartojamas jau nefikciniame kontekste? Tas vardas nebeturi tos reikšmės, kurią jis turi fikcijoje. Nes faktai, kurie supa fikcijoje, ir faktai, kurie supa jį ištrauktą iš fikcijos faktiniame pasaulyje, yra visiškai kiti.

M. G. *Bet vis tiek išlaikoma istorinė grandinė, kuri yra tarsi numanoma fiktyvioje istorijoje, ar ne?*

J. D. Taip, tik ta istorinė grandinė yra fiktyvi. Lygiai tiek pat fiktyvi, kiek viskas fikcijoje yra fiktyvu. Kiek tu pasiduodi apsimitimui, priimi žaidimo taisykles, fiktyvią istoriją, tiek tu priimi tai, kad yra individų ir jiems buvo suteikti tokie vardai, jie yra vadinami tais vardais. Ir jeigu tu tą priimi, tai faktiškai nėra jokių problemų priimti ir rigidiškumo tezę fiktyviems vardams.

M. G. *Todėl kalbant apie tikrinių vardu referenciją – apie tai, kaip vardai nurodo į tai, į ką jie nurodo – turbūt būtų galima teigti, kad Kripkės teorija iš esmės išlieka nepakitusi.*

J. D. Esminis skirtumas yra tas, kas vyksta su vardu „Šerlokas Holmsas“ arba bet koku kitu fiktyvaus personažo vardu, kai mes ištraukiame tą vardą iš fiktyvaus konteksto ir „atsinešame“ į savo faktinį pasaulį. Iš istorijos išėmę ištraukiame į tiesioginę kalbą, išimame iš kabučių. Deskriptyvistinėje teorijoje niekas nepasikeitė – turime tą patį semantinį turinį. O Kripkės atveju taip neišeina. Ir tada Kripke turi sakyti, kad tas vardas istorijoje veikia kaip rigidiškas designatorius, bet ištrauktas iš istorijos į faktinį pasaulį jis veikia kitaip, nes nėra ko pavadinti.

M. G. *Bet fiktyvus vardas vis tiek veikia kaip tikrinis vardas?*

J. D. Jis veikia kaip tikrinis vardas. Tačiau klausimas yra toks – kaip *kieno* tikrinis vardas jis veikia? Kripkės atsakymas yra toks: jis yra tikrinis vardas abstraktaus objekto, kuris yra fikcijos personažas, kuris nėra nei žmogus, kalbant apie Šerloką Holmsą, nei koks nors gyvūnas, kalbant apie Pegasą ar pan. Jis yra abstraktus ir fiktyvus fikcinio kūrinio personažas. Tai yra toks objektas, kurio būtis yra priklausoma nuo kūrinio būties – jis egzistuoja tiek, kiek egzistuoja knygos, kuriose jis yra minimas.

M. G. *O fikcijos kontekste ir už šio konteksto ribų to paties fiktyvaus vardo referentas yra tas pats?*

J. D. Ne, jis nurodo į visiškai skirtingus dalykus. Vardas „Šerlokas Holmsas“ kūrinyje nurodo į konkretų žmogų. Kūrinyje jis yra vartojamas kaip žmogaus vardas. Bet faktiškai, nebe kūrinyje, toks žmogus neegzistuoja. Šerlokas Holmsas ne kūrinyje yra tik personažas. Kūri-

nyje tokio personažo nėra. Jeigu būtų klausiamą, ar Šerlokas Holmsas yra žmogus, ištraukus jo vardą iš fikcijos konteksto į faktinį kontekstą, turėtų būti atsakoma „ne, jis nėra žmogus“. Kas jis yra? Jis yra fikcijos personažas. Kitaip sakant, jis yra pasakojimo elementas. Žmonės nėra pasakojimo elementai, žmonės yra tai, apie ką pasakojimai galėtų būti. Bet šiuo atveju, kai yra kalbama apie fikcijos personažą, yra kalbama apie pasakojimo elementą. Jis yra kažkas panašaus į kalbos dalį. Tad vardas „Šerlokas Holmsas“ turi referentą ir fikciniame, ir faktiniame kontekste. Bet tai skirtingi referentai.

M. G. *Bet pačioje istorijoje „Šerlokas Holmsas“ nurodo į žmogų, kuris yra fiktyvus, ar ne?*

J. D. Nurodo į žmogų, bet toje istorijoje tas žmogus nėra fiktyvus. Kripke, man atrodo, daug vargsta su šia skirtimi, ieškodamas jai tinkamo žodyno – tarp fikcinio individo, kuris yra nefiktyvus savo fikcijoje, ir faktinio fikcijos personažo, kurio kaip tokio fikcijoje net nėra, nes savo fikciniame pasaulyje jis nėra fikcijos personažas. Taip pat jis pasitelkia Shakespeare'o *Hamlete* minimą Gonzagą, kuris yra spektaklyje spektaklyje (*sic!*). Vadinasi, fikcija fikcijoje. Jis aptinka Hamleto surengtą vaidinimą, kuris yra fikcija fikcijos viduje, ir tada klausia: ar yra toks fikcijos personažas kaip Gonzagas? Faktiškai tokio fikcijos personažo nėra. Gonzagas yra fikcijos fikcijos (*sic!*) personažas. Fikcinis „kvadratu“. Nes faktinėje fikcijoje yra toks fikcijos personažas kaip Gonzagas. Bet Hamletas ten nėra fikcijos personažas. O mums, kuriems Hamletas yra fikcijos personažas, tokio fikcijos personažo kaip Gonzagas nėra, nes joks autorius faktiškai nesukūrė jokio kūrinio apie tą Gonzagą. Tarkim, nesukūrė. Taigi, Kripke numato, kad fikcijos vardai nurodo objektus. Tik tie objektai yra skirtingi priklausomai nuo to, ar viskas vyksta apsimitimo kontekste, ten, kur tikima nebūtais dalykais, ar ten, kur netikima. Ir brėžiama labai aiški skirtis tarp fikcinės „realybės“ ir faktinės realybės.

M. G. *O ar esama skirties tarp fikcinės tikrovės ir kontrafaktinės tikrovės?*

J. D. Tai yra esminis klausimas. Kripkės teigimu, Šerlokas Holmsas nėra tapatus jokiam galimam individui, joks galimas individas negali būti pavadintas šiuo vardu. Kodėl? Intuityviai norėtųsi manyti, jog fikcijos pasaulis yra galimas pasaulis. Bet, pasak Kripkės, taip nėra. Ir aš manau, kad jis yra beveik teišus. Kodėl turėtų būti manoma, kad jis neteišus? Yra labai didelė skirtis tarp fikcijos ir kontrafaktinio pasaulių. Ji nurodoma pamatinėje fikcijos struktūroje. Iš to išplaukia toks įdomus dalykas: bandydami mąstyti fikcijos personažo vardo referentą kaip individą, kuris galėjo ar galėtų faktiškai egzistuoti, numatome, jog yra vienas individas, kuris turi kažkokią tapatybę ir kuris galėtų egzistuoti. Ir jis yra tas Šerlokas Holmsas. Kripke mano, jog nėra jokio pagrindo išskirti vieną iš daugelio metafiziškai galimų, skirtingai nuo fiktyviai galimų, individų ir pasakyti, kad yra kalbama apie jį, kai yra kalbama apie Šerloką Holmsą fikcijoje. Nes nėra ir negali būti nieko apie tą Šerloką Holmsą pasakyta, kas leistų vienu ar kitu būdu jį identifikuoti. Tai išplaukia ir iš Kripkės tezių apie referenciją: tikriniuose varduose nėra nieko, kas leistų užtikrintai identifikuoti jų individą. Iš paties vardo to negalima nuskaityti. Tą nuskaityti galima tik iš jo vartojimo grandinės. Jeigu ta grandinė yra fiktyvi, negalima prisikasti prie jokio galimo individo, galima tik įsivaizduoti daug galimų individų, kurie galėtų atitikti tą istoriją. Jų yra per daug. Iš jų išskirti kažkurį vieną nelabai išeina.

M. G. *Ar Kripke paaiškina, kaip fiktyviame kontekste steigiasi vartojimo grandinė?*

J. D. Ji yra tiesiog fiktyvi. Čia nereikia nieko aiškinti. Ji yra lygiai tokia pati, kaip ir faktinė grandinė, išskyrus tai, kad ji yra fiktyvi.

M. G. *Bet ar autorius, kuris fiktyviam personažui suteikia vardą, turi kažką padaryti, kad ta grandinė būtų įsteigta? Ar pakanka, tarkime, užrašyti vardą?*

J. D. Autorius gali užrašyti vardą. Aš manau, kad to pakanka, kad grandinė būtų numanoma. Yra pradedamas pasakojimas, pavyzdžiui, „Tarpdury stovi storas žmogus. Jo vardas ...“, ir yra pasakomas jo vardas. Ir viskas. Tačiau ar čia kas nors identifikuojamas? Kiek yra storų žmonių tarpduryje? Dabar nė vieno. Kiek galėtų būti? Labai daug.

M. G. *Ar tokiu atveju nėra referencijos neapibrėžtumo?*

J. D. Manau, kad neabejotinai yra. Mano atrodo, kad Kripke šiame kontekste yra itin kvainiškas (pagal Willardą Quine'ą). Nors dėl žinomų priežasčių Quine'as yra jo didysis intelektualinis priešininkas – šis filosofas turbūt yra vienintelis autorius, kuris paminimas kiekviename Kripkės tekste. Bet Quine'as remdamasis šiuo referencijos neapibrėžtumu bandė visą modalinę logiką ir visus galimus pasaulius nurašyti kaip tai, apie ką griežtai kalbėti yra neįmanoma. Kripke šiuo klausimu laikosi visiškai kitos pozicijos. Jis kaip tik kalba apie galimus pasaulius, apie alternatyvias galimybes. Bet tie galimi pasauliai yra tam tikra metafora, tai abstrakcijos, ištraukiamos iš faktiškai egzistuojančių individų. Mintis galėtų būti maždaug tokia: viskas, ką mes sužinome apie Šerloką Holmsą, net pasakojime apie jį yra atsitiktiniai dalykai. Bet jo vardas funkcionuoja kaip rigidiškas designatorius. Lygiai taip pat, kaip „Aristotelis“ leidžia mums nurodyti tą patį individą net ir aprašant kontrafaktines situacijas. Taigi, mes apie tą patį individą kalbėsime, net kalbėdami apie jį kaip apie nepadariusį ar galėjusį nepadaryti to, ką jis faktiškai padarė. Taip ir apie Šerloką Holmsą mes turime turėti galimybę kalbėti kaip apie tą patį net ir tuose galimuose pasauliuose, kuriuose jis nepadarė to, ką padarė fikcinėje istorijoje. Bet tada, metafiziškai žvelgiant, tokio vardo referencijos neapibrėžtumas visiškai nesuvaldomas.

M. G. *Atrodo, kad nefiktyviame kontekste referencija yra labiau apibrėžta.*

J. D. Žinoma. Bet ją apibrėžia vartojimo grandinė, kurios nebuvimas (ar tiksliau – nieko nebuvimas jos gale) fikcijos atveju ir atveria neapibrėžtumą. Grįžtant prie minties, kad Šerlokas Holmsas nėra tapatus jokiam galimam individui, galima teigti, jog taip yra visų pirma todėl, kad (nors gal tai nėra Kripkės pasakyta būtent taip) nuo pat pradžių nėra nieko, kam būtų galima būti tapačiam. Šerlokas Holmsas nėra tapatybė. O tai jau yra metafizinė problema.

Tačiau lieka kitas klausimas: jeigu Kripke sutinka, kad yra tokių individų, kurie egzistuoja galimuose pasauliuose, bet neegzistuoja faktiniame pasaulyje, *grynieji possibilia*, kas darosi su jais? Sako, Šerlokas Holmsas yra ne toks. „Šerlokas Holmsas“ nėra vardas, kuriuo būtų galima tokius individus pavadinti. Kaip galima pavadinti ir nurodyti galimai, bet ne faktiškai egzistuojančius individus bei kaip apie juos galima kalbėti, jei jie faktiškai neegzistuoja? Atsakymas, ko gero, turėtų būti pesimistinis. Niekaip.

*Dėkojame VU filosofijos bakalaurantui Lukui Strelnikovui
už pokalbio transkripciją*